

נשים בטרזיינשטאט - בלוק הנערות הצ'כיות (L410)

נילי קרן

זה סיפורו של בניין בגטו טרזיינשטאט, שהפך בקיץ 1942 למעון לבנות מתבגרות, דוברות צ'כית, מגיל 12 עד 16 בערך. רובן באו ממשפחות אמידות וגדלו בסביבה מתבוללת, חסרת מסורת או חינוך יהודיים. את יהדותן חוו לראשונה רק תוך כדי החיים תחת הכיבוש הנאצי בצ'כיה, כשנאלצו להסתגל לצווים ולתקנות האנטי-יהודיים שהשפיעו על חיי היומיום שלהן. אחדות מהן השתלבו בפעילויות חינוכיות יהודיות - ציוניות עוד בפראג. חלקן הגדול בא ממשפחות קטנות - לעתים קרובות הן היו בנות יחידות להוריהן - והיחידה המשפחתית הקטנה הזאת שימשה להן מקור לתחושת ביטחון גם כאשר נחשפו לפעילויות חברתיות מחוץ לבית.

רובן עדיין לא חוו את "ההתאהבות הראשונה" ואת "החיזור הראשון", או חוויות אחרות האופייניות כל-כך לגיל ההתבגרות. הן גם לא הורגלו מעולם לחיי חברה המחייבים שיתוף והתחשבות. כאשר התברר כי תנאי הקיום בגטו טרזיינשטאט הם קשים מנושא, ו"מחלקת הסעד לנוער" קיבלה היתר להקים מעונות לילדים, בחרו מרבית המשפחות ומרבית הבנות בפרידה: הנערות עזבו את אמהותיהן ועברו להתגורר בתנאי פנימייה במעון שהוקם למען (להלן: L 410).

הסגל החינוכי

רבים מחברי הסגל החינוכי בטרזיינשטאט גויסו מקרב חברי "החלוץ", אולם הצטרפו אליהם אנשים נוספים בעלי רקע אינטלקטואלי - תרבותי ומומחים בתחומים שונים. מנהל המעון L 410, וילי גרואג, היה חבר "החלוץ", אך אם הבית, רוזה אנגלנדר, היתה קומוניסטית. היא היתה האחראית על התוכנית החינוכית בבית. צוות המחנכים כלל נשים אחדות, רובן צעירות ביותר, שכל אחת מהן היתה מדריכה אחראית על אחד החדרים (בכל חדר התגוררו 20-25 בנות, והוא נקרא בפיהן "היים"). אחדות מהן כבר התנסו בעבודה חינוכית, ולאחרות היה זה ניסיון ראשון. ואולם לכולן היתה זו התנסות ראשונה מסוגה בתנאים המיוחדים והקשים של הגטו. התנסות זו הצריכה יצירתיות ויכולת אלתור מצד המחנכות, כמו גם רגישות רבה לקשייהן של נערות מתבגרות, שמצאו את עצמן מתגוררות בחדר צפוף עם בנות שרובן היו זרות להן לחלוטין.

בנוסף לסגל הקבוע הצטרפו לעבודה החינוכית נשים צעירות, שמצאו את עצמן מעורבות בחייהן של הבנות בכל התחומים כמעט. כזאת היתה, למשל, הציירת פרידל דיקר-ברנדייס, שעל עבודתה החינוכית נעמוד בהמשך.

בעיות אופייניות לנערות מתבגרות בגטו טרזיינשטאט

גיל ההתבגרות הוא שלב מרכזי בהתפתחות הזהות המינית, ונוכחותם של בני המין השני היא גורם חשוב ביותר בתהליך זה. ההפרדה הכפויה בין בני לבנות יצרה מתח מיני קשה בקרב הנערות. תופעה זו היתה נכונה גם לגבי המבוגרים בגטו טרזיינשטאט, שבו נשים וגברים חיו בנפרד. אחדות מן הנערות הבוגרות יותר הספיקו כבר להתאהב ולקשור קשרים רומנטיים, והפרידה מחבריהן הוסיפה למתח הרגשי שבו היו נתונות ממילא. היו גם תופעות בודדות של ניצול מיני של נערות בידי גברים מבוגרים; יש לשער שבתנאים הרגשיים המיוחדים הללו לא גילו הנערות התנגדות חזקה לניסיונות אלה. היו גם מקרים בודדים של הריונות בלתי רצויים. בתנאים אלה היתה עשויה להתפתח גם תופעה של משיכה מינית בין בנות, והיה צורך להתמודד עם אפשרות כזאת.

בנות בגיל ההתבגרות עסוקות בדרך-כלל בטיפוח הופעתן החיצונית. הן הופכות מודעות לגופן, מתחילות לפתח טעם אישי ואוהבות לבחור את בגדיהן ואת תסרוקתן כחלק מזהותן העצמית. תנאי הגטו והמעון צימצמו מאוד את אפשרויות הבחירה של הנערות - הן ביחס ללבושן והן ביחס לתסרוקתן (עקב החשש מכינים וממחלות אחרות).

הנערות בגיל זה זקוקות מאוד לדמות נשית בוגרת יותר, לאו דווקא האם. בבית הספר או בתנועת הנוער יוצרות הבנות לעתים קרובות קשר מיוחד עם אחת המורות או המדריכות, ההופכת למושא הערצה וחיקוי נשי. דמות זו משמשת עבורן כאשת סוד מנוסה יותר, ותחושת השותפות עמה מחזקת את תחושת הנשיות. קשר כזה, אם נוצר, נותן לנערה תחושה שהיא מועדפת, ואולי אף בשלה יותר, משאר ה"ילדות".

בתנאים רגילים זקוקות נערות מתבגרות למסגרת המשפחתית, על אף מאבקן לעצמאות. גם הצורך המוכר להיאבק בהורים או לאיים ב"עזיבת הבית" הוא שלב במאבק לעצמאות ואינדיווידואליות. בגטו טרזיינשטאט היה הפירוד הזה כפוי למחצה. הבנות לא עזבו את הבית מרצון החופשי. המצוקה וחוסר היכולת של האם להעניק לבתה את התנאים המינימליים הם שגרמו לפרידה. הנערות היו זקוקות לאמהותיהן, ובהיותן במעון חיפשו בקרב המחנכות את דמותה של האם החלופית.

הבעיה האחרונה היתה ההכרח להסתגל לחיים המשותפים כדרך חיים קבועה ויומיומית. זוהי מציאות הפוכה לגמרי מהנטייה לאינדיווידואליזם, ואפילו אגואיזם, המאפיין נערות מתבגרות. אצל בני בגילאים אלה המצב הוא הפוך לחלוטין: השתייכות לקבוצת בני הגיל היא שלב חשוב בהתפתחותם. זה היה גם המצב במעונות הנערים שהתקיימו בגטו, למשל ב-L 410. מרבית הבנות התקשו מאוד להסתגל לחיי השיתוף, להעדר הפרטיות ולצורך לוותר, להתחשב ולציית להוראות. לא ניתן להן לבחור חברות לחדר או את החברות שלהן על

הדרגשים שמעליהן או מתחתיהן. עם הבעיות הללו נאלצו המחנכות להתמודד, ומלאכתן לא היתה קלה.

העבודה החינוכית במעון והישגיה

מעון הבנות L 410 הפך בהדרגה לניסיון חינוכי מרתק. הנערות הראשונות החלו להסתגל לחיים המשותפים, ועד מהרה אף למדו להעריך את תרומתם. הן החלו לעצב אווירה של "היים", מעין "גאות יחידה", שאותה טיפחו בצורות שונות. השותפות לחדר והמדריכות הפכו להיות להן למשפחה חלופית. נערה חדשה שהצטרפה התקשתה בתחילה להיכנס ל"משפחה" החדשה, אולם תוך זמן קצר התקבלה והשתלבה. הקשר ההדוק שנוצר בין הנערות ב"היים" הפך להיות חשוב ומרכזי בעולמן, וכשהחלו השילוחים "למזרח", ונערה נקראה לטרנספורט ביחד עם בני משפחתה, הפכה הפרידה לרגע קשה וקורע לב עבורה ועבור חברותיה. תופעה זו היתה יומיומית בתקופת הטרנספורטים והשרתה אווירה קשה. מן היומנים, החיבורים והזיכרונות של נערות המעון עולה, כי החוויה המשמעותית בחייהן בתקופת שהותן בגטו היתה החוויה היצירתית. סדר היום שלהן אמנם כלל לימודים מסודרים ושעות עבודה קבועות, בעיקר בגני הירק או במלאכות שונות, אולם עיסוקים אלה לא הטביעו חותם מיוחד על זיכרונותיהן מתקופה זו.

צוות המדריכות הבין, כי נערות בגיל זה זקוקות לדרכי ביטוי אישיות כדי לעבד את מחשבותיהן, רגשותיהן ומשאלות לבן. במונחים מקצועיים, דרך חינוכית זו ידועה בשם "טיפול באמנויות". פעילויות אלה נחשבו אמנם לחלק מן החינוך המשלים, הבלתי - פורמאלי, אך עבור הנערות הפך הפרק החינוכי הזה למרכז עולמן.

טלה (שם משפחתה אינו ידועה) עודדה את הבנות להאזין למוסיקה קלאסית וסיפרה להן את סיפור המעשה של האופרה "הכלה המכורה", כדי להכין להשתתפות בהעלאתה. מחנכת אחרת נהגה לספר לנערות לפני כיבוי האורות אגדות קסומות על חייהם של נסיכים ונסיכות, והבנות נרדמו לתוך עולם של חלומות נעימים במקום סיוטי לילה.

קמילה רוזנבאום, הצעירה במדריכות, שהיתה רקדנית בלט, אירגנה לנערות שיעורי התעמלות וריקוד. גולת הכותרת של פעילותה היתה ההפקה המשותפת שהכינה יחד עם שחקנית צעירה בשם ואווה (נאוה) שאן, בשם "גחליליות". שאן עיבדה סיפור ילדים ידוע למחזה מוסיקלי. בנות רבות השתתפו בו, והוא זכור להן כאחת החוויות הנעימות ביותר שחוו בגטו. ההשתתפות איפשרה להן להתלבש בבגדים מיוחדים, להתאפר, לרקוד ולשיר. החוויות האמנותיות הללו היו חשובות מאוד הן למשתתפות והן לקהל הצעיר שבא לצפות במחזה. כולם מצאו את עצמם בעולם של פנטזיה בלב לבו של גטו רעב ומלא דאגות.

אין ספק, כי הפעילות האמנותית שיזמו ועודדו טלה וקמילה תרמה רבות לעיצוב התודעה האסטטית של הנערות והשפיעה על פיתוח היצירתיות שלהן כמו גם על הדימוי העצמי.

ואולם, הדמות הנשית המשמעותית ביותר בתהליך החינוכי היתה, ללא ספק, הציירת פרידל דיקר - ברנדייס. דיקר, אמנית באוהאוס מחוננת וידועה, הגיעה לטרזיינשטאט מגרמניה וקיבלה סטודיו קטן בבניין שבו שכן המעון L 410. כבר בעבר, בהיותה מורה בגרמניה, פיתחה דיקר שיטות חינוכיות - טיפוליות באמצעות ציור, ועד מהרה הפך הסטודיו הקטן שלה למרכז חינוכי עבור הנערות. בחוגי הציור שיזמה בגטו הצליחה דיקר ללמד אותן את יסודות הציור ותולדות האמנות, אך בה בעת עודדה אותן לצייר את אשר על לבן. הציורים שנמצאו בטרזיינשטאט אחרי המלחמה הם ביטוי חלקי, אך מרתק, לעולמם הפנימי המורכב כל-כך של הילדים, ובעיקר של הבנות. פרידל דיקר הצליחה לאתר בעיות נפשיות קשות באמצעות הציורים, ותוך כדי התייעצות עם זוג פסיכולוגים שהתגורר בגטו ניתן היה למצוא דרך לסייע לנערות להתמודד עם מצוקותיהן.

אפשר להעריך, כי העבודה החינוכית שהתנהלה במעון הבנות, בעיקר מטעם המדריכות ובראש ובראשונה באמצעות האמנויות, היתה המרכיב המשמעותי ביותר בחייהן של הבנות. מכל מקום, המעון הפך להיות עבורן "בית" לכל דבר:

... אני לא אעזוב את ה'היים' בעד שום הון שבעולם. ל'היים' היתה השפעה עצומה עלי; אני אוהבת אותו מאוד. אינני יודעת מה אעשה כשהמלחמה תסתיים ואצטרך לעזוב ולחזור הביתה עם אמי. בררר... אני אמצא לי 'היים' אפילו בבית, ואז אזכור את חדר 28 שלנו עם הבנות בטרזין... (מתוך "אמא יקרה" - חיבורי בנות ב - L 410, ענת, 1986, עמ' 26).

מרבית הבנות לא שרדו. יחד עם בני משפחותיהן הן נספו בתאי הגזים של אושוויץ - בירקנאו. המעטות ששרדו הצליחו לבנות לעצמן חיים חדשים, ואחדות מהן המשיכו לעסוק בפעילות אמנותית כמו ציור או כתיבה. אחרות הפכו למחנכות, רופאות או אחיות. במבט לאחור, רבות מהן מייחסות לניסיון במעון הנערות בטרזיינשטאט תפקיד חשוב בעיצוב דרך חייהן.

סיכום

מעולם, בעבר, לא התייחסתי לפעילות החינוכית בטרזיינשטאט כאל נושא הנוגע לנשים במיוחד. לאמיתו של דבר, במערכת החינוכית הכוללת בגטו פעלו גברים רבים, שהשפעתם על הנערים והנערות היתה משמעותית ביותר: פרדי הירש, למשל, היה בעיני הנוער דמות כריזמטית ובלתי נשכחת.

ובכל זאת, היה משהו יוצא דופן בהישגים החינוכיים בעיקר בקרב הנערות; והדבר מעלה את התהייה אם לא היתה זו הרגישות הנשית המיוחדת, המודעות היצירתית והאסתטית, שהשפיעה על הנערות באופן כה עמוק. החום הנשי, הטיפול המסור והרוך היו מרכיבים

מרכזיים בהפיכת המפעל החינוכי של טרזיינשטאט להצלחה לא רק במושגים של אותם הימים, אלא גם למעשה רב השפעה על התפתחותן של הנערות ששרדו בהמשך חייהן. יותר מ- 50 שנה אחרי השואה, כשנערות המעון L 410 נפגשות, השמות טלה, קמילה, פרידל ושמות נוספים של נשים מטרזיינשטאט חוזרים ונשמעים שוב ושוב.

מקור : בשביל הזיכרון, 16, 1996, עמ' 11-14.